

TEHNOLOGIJA, INFORMATIKA I OBRAZOVANJE ZA DRUŠTVO UČENJA I ZNANJA

6. Međunarodni Simpozijum, Tehnički fakultet Čačak, 3–5. jun 2011.

TECHNOLOGY, INFORMATICS AND EDUCATION FOR LEARNING AND KNOWLEDGE SOCIETY

6th International Symposium, Technical Faculty Čačak, 3–5th June 2011.

UDK: 004.738.5

Stručni rad

ETIČNOST KOMUNIKACIJE U INFORMATIČKOM DRUŠTVU¹

Mira Vidaković²

Rezime: Nije nikakvo preterivanje ako se kaže da je u neverovatno kratkom vremenskom roku Internet postao sastavni deo svakodnevnog života miliona ljudi koji ga koriste za rad, obrazovanje, kupovinu, održavanje kontakta sa porodicom i prijateljima, čitanje vesti, političke kampanje, itd. Iako se etika uvek bavi ljudskim postupcima bavi se i tehnologijom, jer tehnologija rukovodi tim postupcima i omogućava individuama i institucijama da se ponašaju na način na koji to ne bi bilo moguće kada tehnologija ne bi postojala. Slogan globalne kompjuterizacije, u koju smo uključeni, i u koji se uključujemo sve više, glasi: “Brže, jače, bolje!” To otvara jedno od glavnih pitanja za informacionu etiku, da li ovde ima mesta za komparative – ili je kompjuterizacija učinila svet sasvim drugačijim i mnoge stvari za koje bi smo rekli da su “brže ili jače” nemaju sa čim da se upoređuju jer je stvarnost s kojom tu imamo posla jedna sasvim nova stvarnost, i po vrsti i po sadržaju. Jasno je, da nove informacione tehnologije donose mnoge koristi, ali i ugrožavaju neke od naših najvažnijih vrednosti, kao što su sigurnost i privatnost komuniciranja, što je pramet izučavanja ovog rada.

Ključne reči: Informaciona etika, kompjuterska etika, Internet, sajberspejs, komunikacija, digitalizacija.

COMMUNICATION ETHICS IN THE INFORMATION SOCIETY

Abstract: We can say without any exaggeration that, in its relatively short existence, Internet has become an integral part of everyday life for millions of people around the world. Whether they use it for work, education, shopping, keeping in touch with friends and family, finding news, political campaigning, or something else, its importance is inevitable. Even though main focus of ethics is human behavior, it is also concerned with the technology, because the technology allows new methods of interaction between different individuals and institutions and it enables them to act in a way that would not be possible without aforementioned technology. Tagline of the process of global computerization that

¹ Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene” (Projekat br. 47020) koji se realizuje uz finansijsku podršku Ministarstva za nauku, tehnološki razvoj i obrazovanje Republike Srbije.

² Doc. dr Mira Vidaković, Fakultet za menadžment, Vase Stajića 6, Novi Sad, e-mail: mira.vidakovic@yahoo.com

we all are a part of is: "Bigger, stronger, faster!" This by itself opens one of the main issues of informational ethics: Is there really a need for comparison or did the computerization completely changed the world, and the things for which we say that are "faster or stronger" cannot be compared with anything else, and that the reality that we created is a completely new reality, in both form and structure? Only one thing seems clear: new information technology brings many benefits, but it threatens some of our most important values, such as security and communications privacy, which is the main focus of this paper.

Keywords: *Information ethics, computer ethics, Internet, cyberspace, communication, digitalization.*

1. UVOD

Velika ekspanzija informacionih tehnologija (IT), pre svega Interneta, dovela je do opšte društvene interakcije i razmene iz čega se rađa informatiko društvo kao veoma stvarna i još uvek, nedovoljno istražena dimenzija.

U tom informatičkom društvu, ono što preovladava jeste, pre svega, delotvornost sredstava komunikacije i efikasnost prenošenja poruka. Naravno, da bi svaka od ovih stavki funkcionisala, jako je važan ljudski faktor, ali i sami informatički sistemi, sa svom svojom autonomijom, stalno nadgledanom, ali ne i manje opipljivom. Kako je ljudski faktor važan za pomenuti fenomen, tako je važno istaći da se u celom tom digitalnom društvu, pored Interneta, kao specifičan fenomen, pojavljuje i fenomen identiteta, odnosno, fikcija koja je stvorena na korenima individualne i društvene igre. Zbog svih ovih novih pitanja koja proizilaze iz ovog napretka u ljudskim odnosima i komunikaciji takođe se javlja i pitanje moralnosti ponašanja u tom novom, virtuelnom svetu, pitanje iz koga se rađa „sajber etika”.

U razvoju “cyber” etike mora se uzeti u obzir da ona nije samo filozofska disciplina, već važna praktična grana koja treba da reši brojna pitanja koja postavljaju sociolozi, političari, pravnici, kompjuterski tehničari i slični profesionalci.

2. INTERNET KOMUNIKACIJA

Internet komunikacija se odvija putem dva najvažnija internet servisa: elektronske pošte (E-mail) i World Wide Web-a (WWW). E-mail je jedan od najvažnijih komunikacionih alata na internetu. Pomoću E-mail-a se veoma brzo uspostavlja komunikacije između korisnika i na taj način razmenjuju informacije. Činjenica da i danas mnoga preduzeća i pojedinci nemaju pun pristup Internetu, odnosno koriste isključivo e-mail, a to znači da elektronska pošta predstavlja jedini komunikacioni kanal sa ovim korisnicima mreže. Primetno je da je savremena kultura definitivno zaražena elektronskom poštom, i da se ovaj vid sve više preferira u odnosu na telefon i faks. Pored E-mail-a svakako jedan od najvažnijih alata na Internetu je i Web. U high-tech industriji, gde se novi proizvodi i tehnologije predstavljaju svakodnevno, informisanje sada zavisi od Web-a kao virtuelnog kabineta za informacije. Prema brojnim istraživanjima, koja su sprovedena, Web predstavlja jedan od najbitnijih izvora informacija, čak je 80% novinara izjavilo da Web smatra važnim izvorom informisanja.

Istraživanja Interneta kao medija komunikacije prožeta su težnjom da se da odgovor na

jedno osnovno pitanje, često označavano terminom "Internet paradoks": da li će Internet, iako je tehnologija osmišljena da proširuje i pojačava komunikaciju među ljudima, dovesti do otuđenja pojedinaca, odnosno do sve većeg stepena socijalne izolacije. Naime, glavni strah bio je da će Internet komunikacija zameniti sve ostale vidove komunikacije, pre svega onu neposrednu, licem u lice.

3. ON-LINE ETIKA

Danas je Internet postao sastavni deo svakodnevnog života miliona ljudi koji ga koriste za rad, obrazovanje, kupovinu, održavanje kontakta sa porodicom i prijateljima, čitanje vesti, političke kampanje, itd. Svi ti događaji pored toga što nam olakšavaju svakodnevni život, oni nagoveštavaju i oblike ponašanja koja postaju predmet proučavanja poslovne etike, koja otvara novu vrstu generičkih moralnih problema. Iako se etika uvek bavi ljudskim postupcima bavi se i tehnologijom, jer tehnologija rukovodi tim postupcima i omogućava individuumima i institucijama da se ponašaju na način na koji to ne bi bilo moguće kada tehnologija ne bi postojala. Tehnologija je dakle omogućila radnju koja bez nje ne bi bila moguća.[1]

Sva neetička ponašanja na Internetu možemo svrstati u tri **kategorije**. [2] **Prve dve** kategorije opisuju događaje u kojima pojedinci postupaju tako da ometaju funkcionisanje interneta. Iako je motiv u svakom slučaju drugačiji ponašanja u oba slučaja su destruktivna. Ovakva kategorija ponašanja naziva se hakovanje (a oni koji postupaju na taj način nazivaju se hakerima). U ovi kategoriju ponašanja spadaju postupci kao što su: neovlašćeni pristup kompjuterskim sistemima, stavljanje virusa u promet, preuzimanje kontrole nad web – sajtovima i napade na web sajtove s ciljem da se izazove prekid u pružanju usluga. Ovaj tip ponašanja onemogućava pouzdanost i bezbednost na Internetu.

U drugu kategoriju problematičnog ponašanja spada nezakonito ponašanje gde se predstavnici ponašaju kao predatori čije se aktivnosti manifestuju u oblicima proganjanja, krađe i iznude. Ovi predstupi se mogu zamisliti i bez interneta, ali se tad javljaju u nešto drgačijem obliku zbog čega bi bilo prikladno nazvati ih novim vrstama unutar poznatih predstupa.

Dok prva kategorija ponašanja obuhvata napade na Internet, u drugoj kategoriji internet olakšava i pruža novi prostor za tipove ponašanja koji bi i bez njega bili nezakoniti i problematični. U ovu kategoriju spada bilo koji zamisliv vid predstupa, uključujući klevetu, prevaru, zloostavljanje, terorizam, nezakonite oblike kockanja, posticanje maloletnika na bludne radnje, itd, jer se svi ovi prestupi mogu počinuti putem Interneta.

U **treću kategoriju** problematičnog ponašanja spada „šamaranje“ (duge rasprave u elektronskoj zajednici pune uvreda) i slanje neželjene elektronske pošte. Ovaj tip ponašanja nemora neophodno da bude nezakonit kao što je slučaj sa predhodne dve kategorije, ali može da dostigne stepen neetičnog ponašanja. Upravo se zbog ovakvog ponašanja često postavlja pitanje da li treba uvesti odredbe koje bi tu vrstu postupaka stavile van zakona. Ova vrsta ponašanja često se smatra pitanjem učtivosti tj. onoga što se ponekad naziva netiketom – nizom neformalnih socijalnih konvencija u kojima se navodi kako se treba ponašati tokom interakcije na Internetu. Postoje brojna pitanja u vezi sa netiketom kao što su: Kakve konvencije bi trebalo usvojiti? Kakve bi oblike ponašanja trebalo ohrabriti? A kakve obeshrabriti? Kako da se obezbedi širenje i usvajanje ovih konvencija? Brojna naizgled etička pitanja zapravo su više deskriptivne ili empirijske nego normativne prirode.

Na primer zašto pojedinci postupaju na mreži kako ne bi postupali kada se sa drugima nađu licem u lice?

Navedena problematična ponašanja mogu se okarakterisati poznatim moralnim izrazima kao što su provala, krađa, ometanje, dosađivanje, kleveta, prevara, proganjanje, sabotaza, itd.

Internet klasifikujemo kao sredstvo komunikacije, i u uporedbi sa ostalim oblicima komunikacije, kao što je razgovor licem u lice, ili pak drugim oblicima u kojima posreduje tehnologija, poput telefona, televizije i radija, otkrivamo da komunikacija putem interneta ima tri posebne crte: ima neobično veliki opseg, pošto obezbeđuje komunikaciju mnogih sa mnogima na globalnom nivou; olakšava svojevrsnu anonimnost i može se reprodukovati. Ove tri pomenute crte komunikacije na Internetu vode, direktno ili indirektno, do širokog niza etičkih problema. Internet kao globalni vid komunikacije mnogih sa mnogima podrazumeva da ljudi imaju veliku moć u svojim prostorima. To znači da pojedinci mogu da uz malo truda, dok sede za kompjuterom povezanim na Internet da jedni drugima rade stvari koje bi bile veoma teško izvesti drugačije. Ljudi mogu da ometaju, krađu, izazivaju štetu, njuškaju, zloostavljaju, proganjaju, iznuđuju i blate jedne druge sa ogromne udaljenosti i na nove načine. Ironija je u tome što ova nova moć nosi velike prednosti, u približavanju ljudi i smanjivanju značaja geografskog prostora i time udaljenosti u svakodnevnom životu. U prednosti spada i pristup ogromnom broju raznovrsnih informacija, olakšavanje komunikacije, olakšavanje globalne ekonomije i dr. S obzirom da nema prednosti bez mana, jedna od mana je i ta što ovu moć takođe stiču i oni koji je koriste zlonamerno u internet komunikaciji.

Isto tako i anonimnost ima prednosti i mane. Svojevrsna anonimnost kakvu ljudi imaju na Internetu znači da se ne izlažu opasnosti da budu viđeni (bar ne uobičajenom smislu te reči) dok deluju i obavljaju interakciju. Anonimnost kao da pojedincima pruža osećaj da su nevidljivi, a taj osećaj im izgleda daje slobodu da se ponašaju na način na koji inače ne bi. To može da bude prednost u nekim kontekstima, a opasnost u druge. Na primer, u kontekstu u kojem rasa, pol ili fizički izgled mogu da predstavljaju prepreku fer odnosa, anonimnost može da obezbedi ravnopravnost. Anonimnost takođe može da olakša učestvovanje u nekim aktivnostima kojima pojedinci u drugačijim okolnostima mogli rado učestvovali (npr. diskusije između žrtava silovanja, pretučenih žena ili bivših kriminalaca), a učestvovanje u njima može da im obezbedi dragocene informacije ili emotivno olakšanje.

Uprkos svemu tome anonimnost stvara ozbiljne probleme kada je u pitanju preuzimanje odgovornosti za svoje postupke i za Internet informacije. Teško je uhvatiti kriminalce koji deluju pod velom anonimnosti. A anonimnost doprinosi nedostatku integriteta elektronskih informacija. Mi smo na interneti prepravljani informacijama i zbog toga smo primorani da odaberemo one na koje ćemo se osloniti pri formiranju vlastitog mišljenja kao i pri donošenju odluka.

Problem koji nastaje usled globalnog dometa i anonimnosti, još više je otežan mogućnošću reprodukcije. Ta mogućnost dovodi u pitanje pravo na privatnost i svojinska prava. Ona olakšava globalni opseg, u tom smislu što je reči i dokumente moguće proslediti na neograničen broj sajtova. Mogućnost reprodukcije uvećava problem preuzimanja odgovornosti za svoje postupke i problem integriteta informacija, koje nastaju usled anonimnosti.

4. ETIČKI PROBLEMI INTERNET KOMUNIKACIJE

Privatnost i etika u E-pošti

Pošto je za razliku od klasične pošte e-pošta otvorena ukoliko nije šifrirana, u većini država organizacije imaju pravo da nadgledaju e-poštu, što se može protumačiti kao zloupotreba privatnosti. To se često opravdava time što zaposleni ponekad koriste e-poštu za lične potrebe, a ne za potrebe poslovanja svojih preduzeća. Sve to dovodi do toga da je danas privatnost u digitalnom svetu veoma ugrožena i kompromitovana različitim spoljašnim delovanjima. Da bi se to izbeglo, lični podaci čak i ako su sakupljeni u tajnosti, ne smeju biti zloupotrebljeni, tj. ne smeju se upotrebljavati za neke druge svrhe osim za one za koje su namenjeni. Obezbeđivanje bolje zaštite bi se postiglo i uvođenjem zakonskih regulativa, tehnoloških zaštita (kriptografija), pridržavanjem etičkih načela, i slično.

Pravo na slobodu govora

Zbog različitih kulturnih nasleđa i običaja, mnoge zemlje imaju dosta različit stav po pitanju slobode govora. Tako postoje mnoga konzervativna državna uređenja gde su prava pojedinaca podređena pravima društva. U takvim društvima se pitanja o pristojnosti u komunikaciji i ne posatvljaju, jer je takve informacije nezakonito proizvoditi i plasirati u javnost putem medija kao što je internet. U suprotnom onima koji se usude da se time bave slede oštre kazne. Naše tradicionalne predstave o prostoru, prijateljstvu, ljubavi, osporene su onim što ljudi rade u sajber-prostoru.[3]

Cenzura internet sadržaja se najčešće i najefikasnije postiže strogom kontrolom internet servis provajdera (ISP). Takvom cenzurom određeni sadržaji sa interneta nisu dostupni javnosti. Međutim u mnogim društvima se smatra da pravo na slobodu izražavanja treba da bude usklađeno sa dužnošću da se zaštite građani, zato što je ponekad teško utvrditi koje vrste materijala mogu biti štetne. To bi se najefikasnije moglo postići služeći se etičkim načelima.

Autorsko pravo

Globalna računarska mreža odnosno Internet obiluje različitim vrstama materijala koji je u javnom domenu i može se koristiti za različite svrhe. Međutim materijali koji su zaštićeni autorskim pravom mogu se nedozvoljeno koristiti samo za neprofitabilne i edukativne aktivnosti. Ukoliko se od materijala koji je zaštićen autorskim pravom stvara profit, vlasnicima tih materijala treba da sleduje novčana nadoknada.

Većina sadržaja na internetu nije označena nikakvom zaštitom niti da je u javnom domenu, ali sa etičkog stanovišta treba smatrati da je takav materijal zaštićen autorskim pravom. Zbog toga je kopiranje licenciranih sadržaja sa interneta zakonski zabranjeno. Korisnici mogu da skinu i pregledaju server softver, ali se očekuje da za njega plate ako odluče da ga koriste. Zaštita autorskih prava se najbolje može sprovesti zakonskim i parvnim regulativama.

Etički problemi plasiranja informacija na Internet

Kako je internet široko rasprostranjena mreža po celom svetu, on obiluje velikim brojem različitih informacija. Za to su zaslužni mnogi mediji koji su na njemu prisutni, i koji iz minuta u minut plasiraju razne informacije, često ne vodeći računa o njihovoj ispravnosti.

Ponekad se dešava i to da svesno daju lažne informacije, najčešće "intrigantnog" sadržaja kako bi privukli pažnju što većeg broja ljudi. To nije etički ispravno jer nije u redu manipulirati ljudskim saznanjima na taj način. Zbog toga je potrebno dobro proučiti materiju i proveriti tačnost informacije iz više izvora kako bi bili sigurni u nju. Jedno od rešenja može biti i uvođenje zakonskih propisa o kažnjavanju medija koji iznose lažne podatke, ali bi to bilo malo teže sprovesti u delo zbog masovnosti interneta i medija na njemu.[4]

5. ZAKLJUČAK

Na ljudsko ponašanje ne utiče samo tehnologija, Internet je samo alatka za nešto što bi moglo da se izvede i bez njega. Njega oblikuju veoma raznovrsni ljudski i socijalni sistemi i prakse. Individua se socijalizuje i obrazuje; zakoni joj govore šta može, a šta ne sme da radi; biznis, radno mesto, kraj u kojem čovek živi, itd. Ustrojeni su tako da na mnogo načina olakšavaju i suzbijaju određene vrste ponašanja. Ponašanje na Internetu mogu da oblikuju pravosuđe, obrazovanje, socijalne konvencije i socijalna praksa. Zakonodavstvo je najvidljiviji i najočigledniji socijalni mehanizam kojim se oblikuje ljudsko ponašanje. To je ključna alatka za reagovanje na socijalno nepoželjno ljudsko ponašanje, pa nije iznenađujuće što danas postoji veliki broj zakona kojima se reguliše ponašanje na Internetu.

Upravo zbog toga postoje određene norme koje treba svi da poštujemo. Zato je Internet konzorcijum (koji je odgovoran za razvoj standarda pomoću kojih internet funkcioniše) definisao neke predloge pravila ponašanja RFC 1985 godine. Uopšteno, za sve odlike aktivnosti važi da se ne sme raditi ništa što je protivzakonito ili se kosi sa osnovnim moralnim normama. Ostala pravila zavise od pojedinih Internet servisa, i naša je obaveza da ih se pridržavamo.

6. LITERATURA

- [1] Vidaković, M., Poslovna etika, CEKOM books, Novi Sad, 2009., str.225-260
- [2] Vidaković, M., Sajber etika, Časopis „Lider direktor“ br.10, CEKOM books, Novi Sad, 2009., str.50-55.
- [3] Vidaković, M., Sociologija, CEKOM books, Novi Sad, 2008., str.278.
- [4] Džonson, Dž. D., Kompjuterska etika, Službeni glasnik, Beograd, 2006., str.196.
- [5] Floridi, L.: Information Ethics, Erasmus University, 1998.
- [6] Jordan, T., Cyberpower, Routledge, London, 1999.